

DOKUMENTUM

REKASY ILDIKÓ:

Egy elfelejtett Györffy-írás

Györffy István, a néprajztudós legnépszerűbb, a szakmán túli széles olvasótábor előtt is ismert műve a Nagykunsági krónika, „melyet részint régi írásokból, részint szájhagyomány alapján” szerkesztett egybe a tudományos felkészültsége mellett írói adottságaival is kiemelkedő szerző. A szülőföld népének néhány századdal korábbi élete, hagyománya, történelmi mondavilága elevenedik meg a színes, élvezetes stílusban előadott, de mindig pontos forrásanyagra hivatkozó krónikában.

A könyv első kiadása 1922-ben jelent meg Karcagon, Kertész és Nagy nyomdájában, de vele nagyjából egyidőben, illetve korábban egyes fejezetek folyóiratokban, hetilapokban is napvilágot láttak. A Nagykunsági krónika legutóbbi, 4. kiadása a Györffy-centenárium évében, 1984-ben jelent meg ugyancsak Karcagon. Sajtó alá rendezte Bellon Tibor, kiadta — a Györffy után — Nagykun Karcagi Múzeum, a nagykun városok anyagi támogatásával. Györffy legelső írása is a Nagykunsági krónika része: 1916-ban a Nagy-Kunság című karcagi hetilap tárcasorozata adta közre A lőzérhalmi eset című kis elbeszélést, mely a hagyományban és az okleveles forrásokban egyaránt fellelhető törökkori mondát dolgoz fel igen olvasmányosan. 1922-től a Karcagi Napló és A falu című folyóirat folytatásokban közölte a Nagykunság krónika fejezeteit, néhány apró szövegváltoztatással.

Györffy István személyi bibliográfiájának készítése közben a Karcagi Napló 1922-es évfolyamának tárcasorozatában hasonló zsánerű Györffy-írásra bukkantam, amely nem került bele a Nagykunsági krónikába, s így az idők folyamán feledésbe merült. Április 15-től szeptember 16-ig 19 folytatásos részben adta közre a lap Györffy alábbi elbeszélését, amely keletkezése idejét, tárgyát és feldolgozási módját tekintve a Nagykunsági krónika írásaihoz áll közel: szájhagyományok alapján „egy pár mondanak mondható történetet” beszél el, úgy ahogyan azt Györffy még gyermekkorában a nép ajkáról hallotta; epizódokat a Nagykunság népének XVIII. századi életéből.

* * *

GYÖRFFY ISTVÁN:

A kereszt behozatala a Nagykunságra

Minden kornak megvan a maga súlyos, megoldásra váró problémája. Az emberek azt hiszik, hogy ha ez a probléma megoldatna, boldogságuk teljes lenne. Pedig másnap már új megoldásra váró súlyos probléma kerülne előtérbe, és az embereknek újra lenne alkalmuk a surlódásra.

Mária Teréziának és az ország gyeplűjét kezükben tartó főuraknak 150 esztendővel ezelőtt egyik legfontosabb és legsürgősebb teendője volt a római katolikus hittől elpártolt magyarokat az igaz örvényre visszavezetni. A királynőt különösen bántotta, hogy a „királynői kunok” egy része a nagykun nép Kálvin kárhuzatos tanait követi, s elhatározta, hogy ezen segíteni fog. Mindezekelőtt vizsgálatot indított, hogy a kun városok református templomai, paróchiái nem voltak-e valaha katolikusok tulajdonában?

Úgy látszik, hogy ezt nem lehetett bebizonyítani, sőt a vizsgálódással megbízott szentatyák talán még arra is rájöttek, hogy Kuthen ivadécai között a reformáció kezdetén feles számmal voltak olyanok is, akiknek tar fejét keresztvíz egyáltalán nem érintette. Jó katonák voltak a nagykunok a királynőnek, ezért nem akart a legerősebb eszközökhöz nyúlni, de azt elhatározta, hogy katolikus egyházak létesítésével és katolikusok beépítésével aranyhidat fog építeni, melyen a kálvinista nagykunokat visszatéríti a római egyház kebelébe.

Nem akarok még teljesen be nem hegedt sebeket feltépni, nem akarok történeti tényeket felhozni, csak egy pár mondának mondható történetet mesélek el, amik csak apró epizódjai ennek a kornak, amikor a magyar mint pápista és kálvinista állott szemben egymással.

Úgy mondom el, ahogy a nép szájából hallottam gyermek koromban. Elbeszéléseim élő néphagyományok, melyek lényegéhez a magam részéről semmit sem fogok hozzáfűzni.

Mintegy 150 esztendővel ezelőtt Kovács János uram jó magabíró ember volt Turkeviben. Földje is volt takarosán, jószággal vásárookra is járogatott. A közterheket viselte. Istennek s az egyháznak is megadta, amivel tartozott. Mivel mindig volt heverő pénze, megbízható ember nem hiába kopogtatott nála egy kis kölcsönért. Magát Kevi városát is kisegítette egyszerű-máskor.

Ducza Mihály volt akkortájtban a városgazda. Az öreg tiszte szerént híven szolgált a várost, a város gazdasága napról-napra gyarapodott keze alatt. Abban az időtájtban a kettős könyvvitel még nem volt divat, még feljegyzéseket sem igen csináltak. Olyan bolond világ volt még akkor, hogy az eredményt elfogadták a sáfárkodás mértékének, nem úgy mint ma, amikor inkább a zárszámadás a fontos, nem a sikeres eredmény.

Egyszer azonban Ducza uram egészen váratlanul a legfőbb számvevő elé ment, számot adni a sáfárkodásról. Reggel, amikor a menyé bevitte neki a pirítóst, az öreget ágyában halva találta. Nyolcvanegy esztendő volt az öreg, hát nem nagyon csudálkoztak az elhunytán. Megsiratták, ahogy illet, aztán eltemették. Harmadnap az öreg testamentumát felbontotta a tanács, ki is hirdette. Aztán bevonultak a tanácsházba, hogy a városgazdai tisztség betöltéséről tanácskozzanak. Felnyitották a megboldogult tékáját. Átvették a kulcsokat, egy pár nyaláb rovás pálcát, meg az öreg hivatalos írásait, ami egy kis kopott piros könyvecskéből, meg egy fél marék inkább csak az öreg által olvasható írásból állott. Harminchat esztendeig viselte az öreg a tiszttét, annak minden írománya itt volt az asztalon. Jegyző uram orrára illesztette a pápaszemet és átvizsgálta az iratokat. Nagyrészt elavult számozások voltak, csak a könyvecskében találtak feljegyzéseket:

Büri 3 for.

a palló 20 kr.

az abroncs elszakadt 12 kr.

Kovács János 40 Rfor.

100 kive nád 2 for. stb.

Hamarosan átvizsgálták a könyvet, a krajcáros és pár forintos tételnél meg sem állottak. Kovács János 40 rénes forintjánál azonban kissé megállottak. Micsoda 40 forint ez? Biztosan kölcsönadta az öreg Kovács Jánosnak, mert Kovács uram szokott a város gazdától kölcsönkérni, ha nagyobb számú marhát akar venni.

Az egyik ármást ellódítják Kovács Jánoshoz, aki feljövén a város házára s a feltett kérdésre előadja, hogy ő 40 forintot adott kölcsön Ducza gazdauramnak, a gulya fizetésekor. Még arra is emlékszik, hogy az öreg valami bikaborjúkat vett rajta.

Egyik tanácsbéli erre felveti, hogy ő úgy tudja, hogy a borjak a széna árából vevődtek. Akkor tájban Kovács uram a Turi vásáron lovakat vásárolt, tehát nem adhatótt pénzt másnak kölcsön, Bíró uram aztán kétfelé vágta a kezdődő vífát azzal a kijelentéssel, hogy ha Kovács uram kölcsönadott, akkor Ducza uramtól valamely írásnak kell lennie. Kovács erre viszont azzal felelt, hogy máskor is írás nélkül adott kölcsönt a városnak, sőt ő sem adott írást, ha a várostól kölcsönzött. Szóból szó kerekedett, a vitatkozás Kovács János és a tanács között egyre hevesebb lett. Végre a bíró kettévágta a gordiusi csomót. Szavazást indítványozott, ki az adós, a város e, avagy Kovács János? Egyhangúlag úgy döntöttek, hogy Kovács János tartozik a városnak 40 rénusi forintokkal, amit 8 napon belül le kell tennie. Kovács uram felháborodva távozott.

Egész nap a fejét törte, hogy tudhatná megbizonyítani az igazságot. Sem írása, sem tanúja nem volt. Perre kerítse a dolgot? Hisz a kerületnél az urak biztosan a városnak adnak igazat, mert a könyvbe be van írva, hogy Kovács János 40 Rfor., meg az urak mindig az erősebbnek adnak igazat. Egész nap nem evett, nem ivott, éjjel nem aludt. Másnap úgy határozott, hogy elmegy a tanácshoz és megkéri őket, hogy tekintsenek hat gyermekére, adják meg a pénzt, ő esküt tesz, hogy igazsága van. A tanács szóba sem állott vele.

Nyolcad napon behívták, hogy tegye le a pénzt. Megint kérlelte őket Kovács János, hogy ne kövessenek el rajta igazságtalanságot, ám legyen, ő lemond a követeléséről, de a város se követelőzzék rajta... Mindhiába! A tanács első határozata mellett maradt, mindössze annyi jóakaratot mutatott, hogy újabb nyolc napot tűzött ki a pénz lefizetésére. Kovács uram erre kijelentette, hogy a királynéra apellál, de bele nem törődik a város határozatába. Bolond vagy te János! — mondta a bíró. Többe kerül néked az apellálás, mint ez a 40 forint. Lehet, hogy többe kerül, de lökök olyan követ a kútba, hogy nem húzza be Túrkeve minden okosa se, míg ebből a városból egy tégladarab léssen.

Szikrát hányt a szeme. Megrántotta a vállán a bundát, aztán mint az, aki tisztában van azzal, hogy mi a teendője, határozott lépéssel távozott. A tanácsbéliék egymásra néztek, de a bíró legyintett a kezével. Láttam én már karón varjút! Aztán nem is gondoltak többé az ügyre aznap.

Kovács uram azonban annál serényebben dolgozott. Abrakolta a lovakat, kijavította a szerszámot, megkente a szekeret és kiadta a parancsot az egész családnak, hogy készüljenek, mert hosszú útra indulnak. Felesége bátorkodott megkérdezni, hogy hova, de Kovács uram reárivallt úgy, hogy nem mert többé érdeklődni. Különben is úgy volt szoktatva, hogy az ura szava megapellálatlan volt. Ha rossz kedvibe volt Kovács uram, akkor meg nem is volt tanácsos hozzászólni.

Az egész szombati nap készülődésben telt el. Kovácsné sütött, főzött. Vasárnap templomba akart az asszony menni a felnőtt gyermekekkel, de az ura nem engedte. Egész nap szedelőzködtek. Hétfőn hajnalban aztán szekérre ültek és Kenderes felé elindultak. A városban szállongó szóbeszédből annyit megtudott, hogy az ura a királyné elé akar járulni. Erre való tekintetből egy tál nagyon finom kásás bélés csöregét meg sulyom tésztát rejtett a kas farába, mert mégis nem illenék neki üres kézzel járulni a király elé. Elég rossz útjuk volt. A Kakat nagyon kiöntött, alig vergődött át a három ló a sáron. Kunhegyesen túl meg a hunokban haladtak nehezen, de estére beérkeztek Örsre. Mindjárt a templom mellét fogott ki Kovács János. Alig húzta a lovak fejére az abrakos bakót, mindjárt jöttek helybeliek, hogy útja felől érdeklődjenek. Elmondta, hogy Egerbe készül, hol ki akar keresztelkedni egész családjával a katolikus vallásra. Sötét volt, nem látta feleségének megrémült arcát. Szegény asszony sírni sem mert, csak hangtalanul potyogtak a könnyei.

Lengyel kurátor uram azonban rögtön barátságosabb lett, amint meghalotta Kovács szándékát. Mindjárt betessékelte őket a házába. Kovács uram beállott a szekérével az udvarra. Lengyelné mindjárt vacsora készítéséhez fogott. Kovácsné ijedten tekintett széjjel a szentképekkel telerakott falú szobában, de kurátor uram vigasztalta és bátorította, megmagyarázván az egyes képeken ábrázolt szentek jeles cselekedeteit. Megmutatta lakásának díszét, a házi oltárt, az örök mécsest, előszedte szent könyveit, majd egy kis tanítást nyújtott a katolikus egyházzal, egyszóval ami az ő vallásában az ő felfogása szerint szép és jó volt, mind kitérte előttük. Kovács uram figyelemmel hallgatott mindent, felesége azonban halálos szorongások között érezte magát, csak abban lelte vigasztalását, hogy csak egy kellemetlen álom az egész dolog, ami körülötte történik. Gyermekei is ösztönszerű félelemmel köré húzódtak, és elenséges pillantásokat löveltek szíves házigazdájuk felé.

Lengyel kurátorné asszonyom jó vacsorával rukkolt ki. Bor is került az asztalra. Kovács uram jól érezte magát, de felesége nem melegedett fel egész este, pedig Lengyelné nagyon járt körülötte. Biztosan eltörődtek a nagy útban — gondolta, és jó ágyat vetett nekik a tiszta házban. Lefeküdtek aztán mindnyájan. A legidősebb fiú, János, kiment a lovak mellé. Vetett eléjük a kurátor uram szénájából, aztán megitta őket, majd a szekérhez visszavezetett kettőt, a harmadikra a Piszrára meg felült és anélkül, hogy valakitől búcsút vett volna, azon az úton amelyen jöttek, sebes vágatva visszafordult.

Kurátor uram vette észre hajnalban legelőbb a ló és a süvölvény eltűnését. Felköltötte Kovács Jánost, aki tehetetlen dühében szinte toporzékolt. Mindjárt tudta, hogy János fia a verés elől szökött meg. Kovácsné lelkében meg kezdett beférkőzni a remény, hátha a János gyerek otthon valahogy gátat tud vetni az apja szándékának. Kovács uram eszében is megfordult ez a gondolat, éppen ezért nem sokat töprengett, hanem szekérre rakván családját, megköszönvén a szíves vendéglátást, közé vágott a két lónak, és Füred irányában elhajtott.

Gyökeret eresztett a kevi tanács lába. Mikor ifjú Kovács Jánostól meghallotta, hogy Kovács János uram milyen szándékkal ment Egerbe. Rögtön eszükbe jutott Kovács uram szava: Lökök olyan követ a kútba, hogy nem húzza ki Túrkeve minden okosa se, míg ebből a városból egy tégladarab lézen.

Mindjárt összeültek tanácskozni, hogy mitévők legyenek. Mindnyájan meg-
egyeztek abban, hogy lóhalálában utána kell menni Kovács Jánosnak, és meg-
kell akadályozni, hogy sötét szándékát végrehajtsa, mert abból a város vég-
romlása következend. A törvénybíró azonnal megbízták, hogy fogasson be a
város kocsijába, és vágjon elébe Kovács Jánosnak. Kezébe adtak egy pecsét-
es írást, melyben a tanács kinyilvánította, hogy Túrkevi városnak semmi néven
nevezendő követelése nincs Kovács Jánoson. Egyúttal törvénybíró uram mar-
kába nyomtak 100 rénes forintot, melyből fizesse ki Kovács Jánosnak a 40
forintokat a megfelelő kamatjával együtt, a többi pénzzel igazítsa a dolgot ak-
kor, ha Kovács hajthatatlan volna.

De „aki szalad, elkésik”, mondja a közmondás. Törvénybíró uram is így
járt. Egyszer a tengely tört el, egyszer a tiszai révnél akadt meg, mert a hidas
kötele elszakadt. Mire beért Egerbe, Kovács János uram a római katolikus
egyház híve volt, egész háznépével. Mikor ráakadt Kovács uramra, először
hivatalos ábrázatot öltött, és a bírói tekintély hangján kérdezte tőle, hogy mi
járatban van Egerbe? Hát templomba jöttem! Neked Túrkevíben van a templom-
od! Nekem nincs, de hiszem az istent, hogy nemsokára lesz, mégpedig olyan,
akinek a tornyán kereszt van! János, az isten áldjon meg! Csak nem ment tán
el az eszed, hogy pápistává légy — esett ki a törvénybíró hivatalos hangnemből.

Itt van 40 forint, amivel a város tartozik, itt van az írás is, amelyben a
város elsimeri, hogy nem tartozik semmivel. Kovács uram zsebregyúrte a pénzt
is, az írást is, aztán gúnyos mosollyal nézett végig rajta. Mostmár eszetekbe
jutott az igazság? Könnyörögtem eleget, nem hallgattatok meg. Hát tudjátok
meg, hogy pápistává lettem az egész családommal! Megmondhatod a tanács-
nak, hogy három hét múlva hazamegyek, akkor fogják megtudni igazán, hogy
ki az a Kovács János! Ezzel sarkon fordult és otthagya az elámult törvény-
bíró.

Negyednapra vergődött haza törvénybíró uram. A tanács állandó készen-
létben várta a községházán. Mikor meglátták a bűnük eresztett fejét, rögtön
tisztaban voltak a szomorú eredménnyel. Röviden előadta a történeteket, aztán
dévánkozni kezdtek, hogy most már mitévők legyenek. Azt tudták, hogy Ko-
vács János az egri papok kezében van, akkor nem lehet vele kurtán-furcsán
elbánni. Eszükbe jutott a túrkevi templomvizitáció is, amikor a vizitáló egri
papokat, akik a templom katolikus eredetét akarták megállapítani, majdnem
kikergették a városból. Tudták, ha a papok egyszer még jönnek, ha nem viszik
is el a református templomot, de építenek egy másikat, amitől az isten óvjon!
Mivel senki sem tudta megfogni a jövégű kibontakoztatás fonalát, áthívták a
nagytszeteletű urat és a professzort. A professzor cím a rektort illette.

A nagytszeteletű urat villámként érte a hír, csak siránkozott és szemrehá-
nyást tett az előjárónak, hogy ilyen mederbe hagyták terelődni a dolgot. A
professzor csak a fejét csóváltgatta: Nehéz sor, nagyon nehéz sor. Hogy is tehe-
tett ilyent Kovács János uram! Beh csúffá tett bennünket!

Tanakodtak, tanakodtak. Sokféle megoldás vetődött fel, de mindegyik fő-
vényen épült. A legelső ellenérv felborította. Hiszen csak irredemptus lett vol-
na Kovács János, majd kihajtották volna a városból, de hát a reformátusok
közül való volt, még pedig a javából.

Hát ha Kevibe nincsen elég ész, akkor menjünk Illésy kapitány uramhoz Kisújszállásra, ő tán tud valami okosat mondani, vágta el meddő vitatkozások fonalát a bíró. Ez csakugyan a legjobb megoldás, vélték mindnyájan. Bíró uram tehát kocsira ült és elhajtott Kisújszállásra. Mikor előadta Illésy kapitány uramnak a dolgot, az öreg majd lefordult a székről. Szidta a bírót, mint a bokrot. „Lánggal égő bogos menküzőm teremtette! Hogy mertetek az én hírem nélkül ilyen dologban ítélni! Tatár kössön a hermec szíjjára benneteket! Milliom teremtette!” Bíró uram túrta a szidást, mint a házfedél az esőt. Majd lassanként csihadni kezdett az öreg, csak a fejét csóváltatta s a pipából nagyokat szívott, látszott, hogy gondolkodott. Mikor aztán kiszívta a pipát, kiverte a bagót, megszeleltette a pipaszárat, elővette a kostököket, hogy újból rátöltsön, megszlalt. Hát fiam, ezen a dologon csak az Isten tud segíteni, ám én nem tudok! A jászkun főkapitány, a nádor, a helytartótanács, a királynő, mind pápista! Bolondok volnának, ha a mi pártunkon lennének. Ha Kovács János elméjét az isten megfordítaná, talán talán lehetne még segíteni, de másképp nem. És nem tudok semmit sem csinálni! A templom vizitálásakor eleget huzakodtam a papokkal, el is csaptak volna a kapitányságból, ha itt a közelben pápista embert kaptak volna a helyemre. Hát csak eridj haza fiam, és most már várjuk és álljuk a csapást, amit a teremtő ránk mért.

Négy hét múlva megjött Kovács János, de nem egyedül. Két szekér pap jött vele Egerből, és a Kunság környékéről. Kisújszálláson Illésy kapitány uramnál megálltak, és felmutatták a királynő pecsétetes levelét, melyben jóváhagyta Kovács Jánosnak a katolikus templom és egyház javára tett alapítványát. Az öreg megsemmisítő pillantásokat lövelt Kovács Jánosra, és ő is felült a saját kocsijára, és együtt átmentek Kevibe. Mikor a toronyór meglátta a jövevényeket, félreverte a harangot, a lakosság kitódult az utcára. Volt mit hallgatni a vendégeknek és Kovács Jánosnak, ha Illésy uram nincs jelen, talán még verekedésre is került volna sor. Kovács János uram udvarára hajtottak. Nem volt egy lélek sem az udvarban. A János gyerek, aki az áttérés elől megszökött, most is elszelelt a rétre, a pákászok közé, milyest meghallotta, hogy megjött az apja a papokkal.

Kovács uram aztán telkének a két utcára szögellő sarkát átadta a papoknak az építendő templom helyéül. Úgyesen oldották meg a kérdést, mert a templom telek mind két oldalán ő maradt a tőszomszéd, így nem kellett az új tulajdonos birtokba bocsájtása előtt a két fél szomszédot a vétellel megkínálni, pedig a két szomszéd szörnyen fente a fogát, dehogyis ne, mikor a város adta volna a pénzt, a vételhez.

Hát mit mondjak még? A birtokba vett telken felállították a magukkal hozott feszületet. Pár hét múlva megkezdték a templom építését. Mivel helybeli ember nem akadt aki segédkezett volna, az egri érsek a jászságból hozatott munkásokat, akik aztán vissza sem mentek, hanem megmaradtak az általuk épített egyház híveinek.

Nem beszélek arról a sok évtizedes huzalkodásról, ami volt a két egyház hívei között. A kálvinisták sokan voltak, a pápisták háta mögött meg a hivatalos hatalom állott. Kovács uram nagyon sokat áldozott az egyháza javára, és érdemei elismeréséül holtig kurátorrá választották és ezt a tisztséget a mai

napig is az ő leszármazottjai viselik. János fia azonban megmaradt kálvinistának. Egész haláláig huzakodott az örökség miatt apjával és testvéreivel, mert nem nyugodott bele, hogy az apja a katolikus egyházra költse vagyona nagyobb részét.

Másfél száz esztendő telt el ezóta. A szereplők már régen porladoznak és mint por, mindnyájan egyformák vagyunk. A viszálykodás a két egyház hívei között elült. Túrkeve nem semmisült meg a pápisták bejövetele miatt, a pápistákat nem segítette meg az isten jobban, mint más magyar embert. A köztük dúló harc csak arra való volt, hogy a magyar a magyarral huzakodjék...

